

**BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN POEZİYASINDA
GÜNEY AZƏRBAYCAN PROBLEMİ**

A.R.MİRZƏYEVA
Bakı Dövlət Universiteti
aidazalova@mail.ru

Məqalədə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında Güney Azərbaycan problemi təhlil obyektinə çevrilmiş, onun XX əsrin ortalarından başlayaraq bu mövzuda yazdığı şeir və poemaları araşdırılmışdır. Araşdırmada şairin Güney Azərbaycan problemini orijinal şəkildə əks etdirdiyi "Gülüstan", "Mərziyə" və "İstiqlal" poemalarına daha çox diqqət yetirilmişdir.

Məqalədə mövzu ilə bağlı Bəxtiyar Vahabzadə haqqında yazılmış ən mühüm mənbələrə istinad olunmuşdur.

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, poeziya, müstəqillik.

Bəxtiyar Vahabzadənin istiqlal poeziyasının əhəmiyyətli bir qolunu Azərbaycanın Güneyi ilə bağlı qələmə aldığı poetik örnəklər təşkil edir. Şairin yaradıcılıq yolunun xronoloji müstəvidə nəzərdən keçirilməsi onun daim bu mövzuya həssas münasibət bəslədiyini aşkara çıxarmaqdadır. Belə ki, müəllif istər şeir və poemalarında, istərsə də ədəbi-tənqidi və publisistik yazılarında Güney Azərbaycan mövzusunda dəfələrlə müraciət etmiş, yüksək bədii dəyərə malik əsərləri ilə bu problemin kütləviləşməsinə, millətin ortaq dərdinə çevrilməsinə çalışmışdır.

Tədqiqatçı Həsən Həsənovun Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığına həsr etdiyi «Azərbaycanın Bəxtiyarı, yaxud «Gülüstan»dan «Şəhidlər»ə gedən yol» adlı kitabında qeyd etdiyi kimi «Azadlıq mövzusu Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının aparıcı mövzularındandır. Bəxtiyar Vahabzadə azadlığı şeir pafosu ilə pomantik bir tərzdə yox, demək olar ki, bu anlayışı dərinlən təhlil edərək onun dolğun və gerçəkli izahını verir: Azadlıq bütün inamların ən yüksəyidir, kimdənsə umulmamalıdır, o, ərməğan şəklində verilməməlidir, yadlara ümidli olmaqla onu əldə etmək olmaz, onu xalq öz mübarizəsi ilə qazanmalıdır və onun yolunda xalq qurbanlar verməyə hazır olmalıdır» (3, 17).

«Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının maraqlı hadisələrindən» (4, 192) olan Bəxtiyar Vahabzadə Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Əli Kərim, Balaş Azəroğlu, Nigar Rəfibəyli, Hüseyn Arif, Məmməd Araz, Xəlil Rza Uluturk, Əli Tudə, Qabil, Fikrət Qoca, Ramiz Rövşən, Məmməd İsmayıl və digər şairlərin mənsub olduğu ədəbi-mədəni mühitdə yaşamış və yazıb-yaratmışdır. Bağlı olduğu mühitin sosial-siyasi və ədəbi-kulturoloji şərtləri onun dünyagörüşündə və yaradıcılıq təkamülündə ciddi rol oynamışdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin hələ yaradıcılığının ilk dövrlərindən başlayaraq, Güney

Azərbaycan mövzusunda əsərlər yazması onun istiqlal məfkurəsinə bağlılığından qaynaqlanır. Belə ki, şairin qələminə məxsus «Cənublu bacıma», «Vətəndən Vətənə», «Şəhriyara» və digər şeirləri bu baxımdan maraq doğurmaqdadır.

«Cənublu bacıma» (1951) adlı şeirdə Azərbaycanın Güney dərdi özünəməxsus şəkildə bədii təcəssümünü tapmışdır. Güneydə xalça fabrikində ağır şərtlər altında işləyən bir qadının kədərli, ümitsiz həyatının bəzi məqamlarını əks etdirən şeirdə şair dolayısı ilə Azərbaycan xalqının taleyi və faciəvi durumu ilə bağlı fikirlərini əks etdirmək məramını izləmişdir.

Ay kamı qəlbində qıvrılan bacım,
Dərddi nəğmələrin tanışdır mənə.
Dumanlı Təbrizin dumanlarından
Şehmi çilənmişdir kirpiklərinə? (6, 84).

Həcmcə o qədər də böyük olmayan «Vətəndən Vətənə» (1962) adlı şeirində müəllif Azərbaycanın parçalanmasının millət tarixi, taleyi və mənəvi-ruhi dünyasında yaratdığı ağrı və əzablara yönəldərək bədii düşüncələrini ifadə etmişdir.

Arazın
bu tayı Vətənim,
o tayı Vətənim.
Vətəni görməyə amanım yox mənəm (7, 88).

Vətəndaş şair doğma Vətəninin ikiyə parçalanmasına, qədim tarixə malik olan millətinin ayrı-ayrı sərhədlər içərisində yaşamasına dözə bilmir. Xalqına qarşı yönələn bu haqsızlıq onu son dərəcə hiddətləndirir. Müəllif öz dərddini Bağdadda yaşayan, qürbətdən Vətənə boylanan Füzuli ilə müqayisə edir. Lakin Füzulidən fərqli olaraq, o öz Vətəninə qürbətdən deyil, öz Vətənidən baxır.

Füzuli həsrətlə qürbətdən Vətənə baxırdı,
Mən isə...
Vətəndən Vətənə baxıram (7, 88).

Bəxtiyar Vahabzadənin 1959-cu ildə «Şəki fəhləsi» qəzetində dərc etdiyi «Gülüstan» poeması sovet siyasi rejimi dönməndə qələmə alınmış poetik örnəklərdən biri kimi diqqəti çəkməkdədir. Poemada müəllif yüksək poetik formada Azərbaycanın parçalanması və müstəmləkəçilik tarixinə bədii ekskurs etmiş, imperiyaların əli ilə xalqın sürükləndiyi bu faciənin canlı mənzərəsini yaratmışdır. O dövr üçün çox böyük cəsarət olan bu addım yalnız ədəbi-mədəni mühitdə deyil, ictimai-siyasi arenada da böyük rezonans doğurmuşdur.

Azərbaycanın birliyi və istiqlalı uğrunda mübarizə aparmış Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Seyid Cəfər Pişəvərinin xatirəsinə ithaf edilmiş «Gülüstan» poeması vətənimizin İran və Rusiya imperiyaları arasında parçalanması tarixinə həsr olunmuşdur. Burada qaldırılan problemlər öz dövrü üçün son dərəcə əhəmiyyətli məsələlərdir. Təsadüfi deyildir ki, əsər dərc olunan kimi dərhal senzuranın diqqətini çəkmiş, qəzetin bütün tirajı müsadirə olunmuşdur. Poemada Azərbaycanın parçalanması sovet dövrü tarixşünaslığının qeyd etdiyi şəkildə «ilhaq» kimi deyil, «işğal» kimi səciyyələndirilmişdir.

Öz sivri ucuyla bu lələk qələm,
Dəldi sinəsini Azərbaycanın.
Başını qaldırdı, ancaq dəmbədəm
Kəsdilər səsini Azərbaycanın (6, 596).

Maraqlıdır ki, poemada müəllif Azərbaycanı ikiyə parçalayan «bu işğalın təkə tarixə deyil, bu günə də aid olduğunu israr edir» (11, 190). Başqa bir məqama da diqqət yetirmək lazımdır ki, məhz bu poemanın timsalında «milli birlik, Azərbaycanı vahid görmək ideyası sovet dönəmində Bəxtiyar Vahabzadədən başlayır» (11, 190).

Poemanın əvvəlində şair Azərbaycanın parçalanmasına imza atan imperiya cəlladlarının xalqın arzu və istəyinə olan biganə münasibətinə diqqəti yönəltməyə çalışır. Bu biganəliyin arxasında millətin taleyinə yazılmış gələcək faciələrin işartıları özünü bürüzə verir:

Ö güldü kağıza qol çəkən zaman,
Qıydı ürəklərin hicran səsinə.
O güldü haqq üçün daim çarpışan,
Bir xalqın tarixi faciəsinə (6, 597).

Qeyd edək ki, «Gülüstan» poemasının ruhunda və mahiyyətində ikiyə parçalanmış bir ölkənin bütövləşmək əzmi dayanmaqdadır. Şairin qənaətinə, ölkə «kağızlar üstündə» bölünə də, ruhən, mənən bütövdür və bu bütövlüyü heç bir sənədlə, möhürlə sarsıtmaq, aradan qaldırmaq mümkün deyildir.

Ağalar bilmədi birdir bu torpaq;
Təbriz də, Bakı da – Azərbaycandır,
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır (6, 603).

Bəxtiyar Vahabzadənin «Gülüstan» poemasında əsas diqqət yalnız tarixi faktlara yönəldilmir, burada həmçinin xalqı əsarətə, parçalanmaya boyun əyməməyə, azadlıq, istiqlaliyyət, bütövlük uğrunda mübarizəyə səsləyiş ruhu qabarıq şəkildə ifadə olunmuşdur.

«Gülüstan» poemasının sətirləri arasında bəzən pessimizm, ümitsizlik təlqin edən misralara təsadüf olunsa da, bunlar öləri səciyyə daşıyır və əsər bütövlükdə mübarizlik ovqatına köklənmiş sənət örnəyi kimi diqqəti çəkir. Əsər ustad Şəhriyarın məşhur «Heydərbabaya salam» poemasından gətirilmiş aşağıdakı misralarla tamamlanır. Bu misralarla müəllif ayrılıq həsrətinin böyüklüyünə diqqəti yönəltmək məramı izləmişdir:

Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,
Qovuşaydım dağdan aşan selinən,
Ağlaşaydım uzaq düşən elinən,
Bir görəydim ayrılığı kim saldı,
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı (6, 604).

Müəllifin yaradıcılığının sonrakı dövrlərində qələmə aldığı ayrı-ayrı şeirlərində də Güney Azərbaycanla bağlı məqamlara diqqət yetirilmişdir. Şairin bu səpkili şeirlərində vətən sevgisinin ilahiliyi, müqəddəsliyi bədii ifadəsini tapmışdır. Müəllif «Qür-

bət-Vətən» adlı şeirində diqqəti Azərbaycanın bütövlüyünə yönəlmişdir, doğma yurdu parçalanmış şəkildə təqdim edənlərə bir vətəndaş kimi etirazını bildirir:

Anamız birdirsə - Vətən də birdir,
Nə ana, nə Vətən iki olamaz.

Bəxtiyar Vahabzadənin «Şəhriyara», «Ustad Şəhriyardan Süleyman Rüstəm», «Eyni yaşdayıq», «Nə ondansan, nə bundan», «Bakıyla Təbrizin arasındayam», «Azəroğluna» və bir çox digər şeirləri Güney Azərbaycan probleminə həsr olunmuşdur. Bu şeirlərdə müəllif bir vətəndaş yangısı ilə doğma xalqının başına gətirilən faciələrə özünün poetik münasibətini bildirir. Şair Azərbaycan xalqının yaşadığı faciələri həm şəxsi, həm də ictimai müstəvidə dəyərləndirməyə çalışır.

«Azərbaycan oğluyam» (1966) şeirində Vətənimizin parçalanması probleminə özünəməxsus rəkursdan yanaşan şair Təbrizlə Bakını özü üçün müqəddəs Məkkəylə Mədinə hesab etdiyini bildirir. «Şəhriyara» (1965) adlı şeirdə Bəxtiyar Vahabzadə «Heydərbaba» müəllifinə uzun illərin ayrılığından sonra doğma ana dilində yazdığı üçün bir vətəndaş-şair kimi minnətdarlığını bildirir. Ədib fars dilində yazmaqla anasından, doğmalarından, öz xalqından ayrı düşən ustad Şəhriyarın millətinə dönüşünü böyük fərəh hissi ilə alqışlayır.

Heydərbaba qarşısında əyilən –
O başının önündə baş əyirəm,
Yalnız indi sənə qardaş deyirəm! (7, 145).

Şairin «Ustad Şəhriyardan Süleyman Rüstəm» adlı şeirində Azərbaycanın ikiyə parçalanması ilə baş qaldıran vətən həsrətinin ağrı-acı və izzirabları bədii ifadəsini tapmışdır.

Xudafərin körpüsündən,
Keçəmmirik nə sən, nə mən.
Hələ ordan keçə bilən,
Şeirimizdir, gedər, gələr,
Aramızda körpü salar (8, 33).

Bəxtiyar Vahabzadənin «Bakıyla Təbrizin arasındayam» (1969) adlı şeirində Azərbaycanın parçalanmasının şairin ruhunda yaratdığı sarsıntı və izzirablar bədii ifadəsini tapmışdır. Dörd bənddən ibarət olan bu şeirdə inikasını tapan ictimai narahatlıq, dərd və həsrət duyğuları oxucunu dərin düşüncələrə qərq edir. Şeir son bəndində isə müəllifi kədərləndirən dərdin mahiyyəti aşkarlanır:

Bəxtiyar, sinəndən neçə «mən» keçir;
Biri dərdli keçir, biri şən keçir.
Məftilli çəpərlər sinəmdən keçir,
Bakıyla Təbrizin arasındayam (6, 596).

Tənqidçi Vaqif Yusifli yazır: «Bəxtiyar Vahabzadə poeziyamızda milli birliyin, vahid azərbaycançılığın lideri idi. Bu fikri söyləməklə onun poeziya tarixində xidmətlərini şişirtmək fikrində deyilik. Ancaq həqiqət budur ki, milli birlik, Azərbaycanı vahid görmək ideyası sovet dönəmində Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasından başlayır» (12).

Bəxtiyar Vahabzadənin «Azəroğluna» (1961) adlı şeiri Azərbaycanın xalq şairi Balas Azəroğluna həsr olunmuşdur. Müəllif əslən Azərbaycanın Güneyindən olan qələm dostu ilə qarşılaşarkən onun qəlbində hicran odu alovlanır.

Sən mənə həsrətsən, mən sənə həsrət,
Bitməzmi həsrətin ömrü, ay Balas?
Qalmışıq Vətəndə Vətənə həsrət
Necə vətəndaş, necə vətəndaş? (10, 25).

Müəllifi kədərləndirən budur ki, özünə Azəroğlu təxəllüsü götürən şairin vətəni yağılar əlində əsarətdədir:

Qırdılar Vətənin qol-qanadını,
Biz xeyir oğluyuq, olduq şər oğlu.
Niyə Azəroğlu qoydun adını,
Hanı Azərbaycan, ay Azəroğlu? (10, 25).

Bəxtiyar Vahabzadənin Xudu Məmmədovun xatirəsinə həsr etdiyi «Gülüstən-Qarabağ» adlı şeirində Dağlıq Qarabağın erməni-daşnak qəsbkarları tərəfindən işğal olunması məsələsindən bəhs olunarkən Azərbaycanın parçalanması tarixi xatırlanır. Şair 1813-cü ildə imzalanmış «Gülüstən» sülh müqaviləsini xatırlayaraq vətənin parçalanması prosesinin indi də davam etdiyinə diqqəti çəkir:

«Gülüstən» sazişi bir qandal kimi
Keçdi qolumuza, biz məhkum olduq.
Əsir Qarabağım köhnə dərdimi,
Sızlatdı, biz təzə dərdə tutulduq (10, 24-25).

Şairi narahat edən budur ki, Azərbaycanın ikiye parçalanması iki əsrə yaxın bir tarixi əhatə elədiyi kimi, Dağlıq Qarabağ itkisi də uzanaraq ərazi itkisi ilə nəticələnə bilər.

Bəxtiyar Vahabzadənin sovet siyasi dönəmində qələmə aldığı «Mərziyə» (1984) poemasının mövzusu da Güney Azərbaycan xalqının həyatından alınmışdır. Poemada nakam taleli şairə Mərziyə Üskuyinin timsalında Azərbaycanın dərd və ağrıları orijinal bədii ifadəsini tapmışdır.

Qorxu bizə nə verər, qorxu bizdən nə alar,
Qorxu adlı o iblis doğar kölə balalar.
Kölə balalar isə mütəliyi balalar (8, 481).

Şairin fikrincə, hər bir millətin varlığı, şərəfi, ləyaqəti onun azadlığı, müstəqil dövlətçiliyi ilə bağlıdır. Mərziyə Üskuyinin İranda əsarət həyatı yaşayan Azərbaycan türklərinin dili, azadlığı uğrunda mübarizə aparması və buna görə qətlə yetirilməsi şairi hiddətləndirir. Şübhəsiz ki, poema yazılan dövrdə Azərbaycanın Quzeyi də hələ istiqlaliyyətinə qovuşmamışdı. Bu mənada şairin azadlıqla bağlı düşüncələri o taylı-bu taylı Azərbaycan xalqına ünvanlanmışdır.

Millətin millətliyi yaşar ləyaqətində -
Eşqində, qeyrətində,
Şərəfində, adında
Bir də...azadlığında (8, 481).

Bəxtiyar Vahabzadənin «Gülüstan» əsərinin ikinci hissəsi kimi qələmə aldığı «İstiqlal» (1999) poeması da Güney Azərbaycan probleminə həsr olunmuşdur. Azərbaycanın Güneyində gedən istiqlal hərəkatının liderlərindən biri olan M.Çöhrəqanlıya ithaf olunmuş poemada aradan uzun zaman keçməsinə baxmayaraq, milli problemlərimizin həllini tapmaması şairi dərinəndən düşündürür.

Daş körpü – vəhdətim, daş Xudafərin!
Gərəksiz daşların qalağı oldu.
Üstündən bir kimsə keçə bilmədi,
Bölünən bir xalqın göz dağı oldu (9, 665).

Poemada dünyanın əsir, kölə olan bütün xalqlarının istiqlaliyyət əldə etdiyi, azadlığa qovuşduğu, hətta imperializm zülmü altında inləyən Afrikanın hüriyyət qazandığı, lakin qədim mədəniyyətə və dövlətçilik tarixinə malik olan Azərbaycan türklərinin hələ də əsarət boyunduruğunu ata bilmədiyi ürək ağrısı ilə təsvir olunmuşdur.

Göyə dirək oldu amanım, ahım,
Halalca haqqımız bizdən yan qaçar.
Zəncinin baxtını açan Allahım
Bəs mənim bəxtimi nə zaman açar? (9, 658).

«İstiqlal» poemasında şair Azərbaycanın Quzeyinin istiqlalına qovuşmasına, Güneydə isə xalqın hələ də əsarət zülmünə boyun əydiyinə diqqəti çəkmiş, İran islam rejiminin ermənilərlə əməkdaşlığını vurğulamışdır.

Vaqif Yusifli yazır: «Mənim fikrimcə, Bəxtiyar Vahabzadə Mirzə Ələkbər Sabirdən sonra dövrənlə, dünya ilə ən amansız müxalifətdə olan şairlərimizdən biridir. Dahi Sabirin «Hophopnamə»si göz yaşları içində qəhqəhə idi, üz tutduğu xalqa «özünü dərk et» harayını, fəryadını çatdırırdı. Bəxtiyarın «Bəxtiyarnamə»si isə nə göz yaşlarıdı, nə də qəhqəhə. Müdrik bir şair-filosofun bəzən çilgin, bəzən qəzəb, hiddət, üsyan dolu çağırışlarıdır. «Ey xalqım, özünü dərk et və düşün...əslər boyu səni izləyən və qəhr edən bu bələlərdən özün çıxış yolu ara, tarixdən ibrət al!» (12).

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadənin poetik yaradıcılığında Güney Azərbaycan probleminin mühüm yer tutması bir sıra səbəblərlə bağlıdır. Hər şeydən əvvəl, şair bir vətəndaş kimi doğma xalqının və Vətəninin ikiye parçalanmasına etiraz səsinə ucaltmaq məramını izləmişdir. Digər tərəfdən, bu mövzu şairə milli istiqlal problemini sovet siyasi rejiminin ən sərt dövrlərində belə aşkar şəkildə qaldırmaq imkanları vermişdir. Həmçinin bu kontekstdə müəllif poetik axtarışlarının mövzu hədudlarını genişləndirmiş, əsərlərini yeni keyfiyyət və çalarlarla zənginləşdirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Alışanlı Şirindil. Ədəbi-bədii düşüncənin sərhədləri. Bakı: Sabah, 2010, 360 s.
2. Həbibbəyli İsa. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007, 696 s.
3. Həsənov Həsən. Azərbaycanın Bəxtiyarı, yaxud «Gülüstan»dan «Şəhidlər»ə gedən yol. Bakı: Apostrof, 2009, 48 s.
4. Rza Rəsul. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə, V c., Bakı: Öndər, 2005, 264 s.
5. Türk dünyasının Bəxtiyarı, 2 hissədə, I h., Bakı: Təfəkkür NPM, 2002, 364 s.
6. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri, 10 cildə, I c., Bakı: Elm, 2008, 612 s.
7. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri, 10 cildə, I c., Bakı: Elm, 2008, 616 s.

8. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri, 10 cilddə, I c., Bakı: Elm, 2008, 584 s.
9. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri, 10 cilddə, I c., Bakı: Elm, 2008, 738 s.
10. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri, 10 cilddə, I c., Bakı: Elm, 2009, 518 s.
11. Yusifli Vaqif. Poeziyanın yolları və illəri (1960-2000-ci illər), Bakı: Mütərcim, 2009, 404 s.
12. Yusifli Vaqif. Poeziyamızın Bəxtiyarı, «Ədəbiyyat qəzeti», Bakı, № 33 (3732), 2010, 20 avqust.

ПРОБЛЕМА ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В ПОЭЗИИ БАХТИЯРА ВАГАБЗАДЕ

A.P.MIRZOEVA

РЕЗЮМЕ

Объектом исследования статьи является проблема Южного Азербайджана в поэзии Бахтияра Вагабзаде – одного из видных представителей азербайджанской литературы. Здесь анализируются его стихотворения и поэмы на эту тему, написанные начиная с середины XX века. Наибольшее внимание уделено таким произведениям поэта, как поэмы «Гюльюстан», «Мярзия» и «Истиглал», в которых проблема Южного Азербайджана нашла свое оригинальное отображение.

Статья основана на наиболее важных источниках, посвященных данной теме в творчестве Бахтияра Вагабзаде.

Ключевые слова – Бахтияра Вагабзаде, поэзия, самостоятельность.

THE PROBLEM OF SOUTHERN AZERBAIJAN IN THE POETRY OF BAKHTIYAR VAHABZADEH

A.R.MIRZAYEVA

SUMMARY

The article analyzes the problem of Southern Azerbaijan in the literary works of Bakhtiyar Vahabzadeh, one of the prominent representatives of modern Azerbaijani literature. The article scrutinizes the poems written by the author on this theme starting from mid-XX century. It specially focuses on the poems “Gulustan”, “Marziya” and “Istiglal” which reflect the problem of Southern Azerbaijan in a very original way.

The article refers to the most important sources written about Bakhtiyar Vahabzadeh on this theme.

Key words: Bakhtiyar Vahabzadeh, poetry, independence.